

Monumentenzorg en archeologie

in Gouda

Themadag archeologie

Op 30 september 1994 is in Gouda een themadag gehouden met de titel: Gemeentelijke archeologie, zand erover...?

Aanleiding voor deze dag was de eerste opgraving in Gouda met een professionele archeoloog en de publikatie van de resultaten van deze opgraving. Het is een interessante themadag geworden en de publikatie kan ik zeker aanbevelen!

De dag werd bezocht door circa 80 personen van diverse pluimage: medewerkers van de ROB (Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek), beleidsmedewerkers monumentenzorg bij de (gemeentelijke) overheid, archeologen en vrijwilligers.

Tijdens de ochtend werd het provinciaal beleid en dat van de Stichting Nederlandse Archeologie toegelicht door mevrouw Günther. Zij merkte op dat Gouda als één van de eerste gemeenten in een bestemmingsplan ruimte had vrijgemaakt voor archeologisch onderzoek. Het betreft een huisterp in de Oostpolder Schieland! Kern van de boodschap van mevrouw Günther was, dat er veel meer aandacht dan tot nu toe aan archeologie moet worden besteed. Dat is vooral van belang voor de vergroting van het draagvlak onder de bevolking.

De heer R. Knoop, directeur van het Archeologisch Informatie Centrum te Leiden hield ons de vraag voor: Waarvóór doe je aan archeologie? Hij hield een vurig pleidooi om bij gemeenten meer tijd en energie vrij te maken voor dit belangrijke aandachtsveld.

De situatie in de gemeente Groningen werd op speelse wijze toegelicht door de heer G. Kortekaas. Het werd maar al te goed duidelijk, dat je gewoon moet beginnen met kleine projecten en veelvuldig

Eén van de vondsten bij de opgraving in de Keizerstraat: een grape van spaarzaam geglazuurd rood aardewerk, datering 1375-1425.

de publiciteit zoeken. Op die manier is het in ieder geval in Groningen gelukt om voor archeologie structureel aandacht te krijgen. Opmerkelijk is, dat archeologie in Groningen betaald wordt ten laste van de grondexploitaties, die vervolgens worden afgerekend ten laste van het stadsvernieuwingsfonds.

De heer H. de Groot ging uitvoerig in op de situatie in de gemeente Utrecht, een gemeente met een traditie op het gebied van de archeologie. Hij merkte op dat het verrichten van opgravingen, de publiciteit daaromheen én een voortdurende stroom van publikaties broodnodig zijn om de aandacht bij de

archeologie te houden. Een interessante activiteit in Utrecht zijn de "cultuurhistorische effect rapportages (CHER)". Ver voordat een gebied in ontwikkeling wordt gebracht wordt een historisch onderzoek uitgevoerd, dat kan worden gebruikt bij het eventueel te verrichten archeologisch onderzoek of bij de ontwikkeling van plannen.

De heer Visse, coördinator monumentenzorg in Gouda, ging in op de Goudse situatie. Naast een Archeologische Begeleidingscommissie en een budget van f 10.000,- per jaar op de begroting is er op dit moment nog geen financiële ruimte voor de aanstelling van een archeoloog. De wil is er, maar het geld (nog) niet. Een archeoloog wordt heel nodig gemist, juist nu, omdat de Archeologische Vereniging Golda zeer actief is in Gouda, en er veel projecten op stapel staan. Hij pleitte vervolgens voor decentralisatie, dus voor een grotere verantwoordelijkheid voor gemeenten, zoals nu al het geval is bij de gebouwde monumenten. Ook de belangstelling voor het bouwhistorisch onderzoek neemt toe en vraagt daarom om inbedding in de gemeentelijke organisatie.

De heer Sprokholt, voorzitter van de archeologische vereniging Golda liet op komische wijze zien hoe vrijwilligers in de archeologie en de politiek vaak tegen elkaar aankijken. Maar archeologie zonder vrijwilligers heeft geen bestaansrecht en dus zouden beiden meer begrip voor elkaar moeten opbrengen. Vervolgens pleitte hij voor een betere inbedding van de archeologie in de planaanpak van met name de lagere overheden. Opmerkelijk was zijn oproep om te komen tot het inschakelen van onderzoeksbureaus, daar waar de overheid of anderen de tijd en/of kennis missen om onderzoek te plegen.

Na de boeiende inleidingen werd het tijd, dat de zaal zich ging roeren. Onder de inspirerende leiding van Riemer Knoop, die direct de zaal introk, werd gediscussieerd over de volgende zaken:

- * hoe verloopt het proces in de gemeenten, waarvan vertegenwoordigers aanwezig zijn?
- * welke knelpunten doen zich voor en welke initiatieven worden ondernomen om deze op te lossen?
- * steken wij met elkaar wel voldoende onze nek uit om de archeologie voldoende in beeld te brengen?
- * welke aanbevelingen kunnen worden samengevat naar aanleiding van deze themadag?
- * in de meeste gemeenten (niet de 23 gemeenten met een archeoloog) gaat de aandacht voor de archeologie samen met een persoon of enkele vrijwilligers, die zich betrokken voelen. Er zijn vaak onvoldoende mogelijkheden om gestructureerd aan archeologie te doen. De vraag of het verdrag van Malta (de vernietiger betaalt) de oplossing zal bieden kon niet worden beantwoord, omdat daarover zeer verschillend werd gedacht.

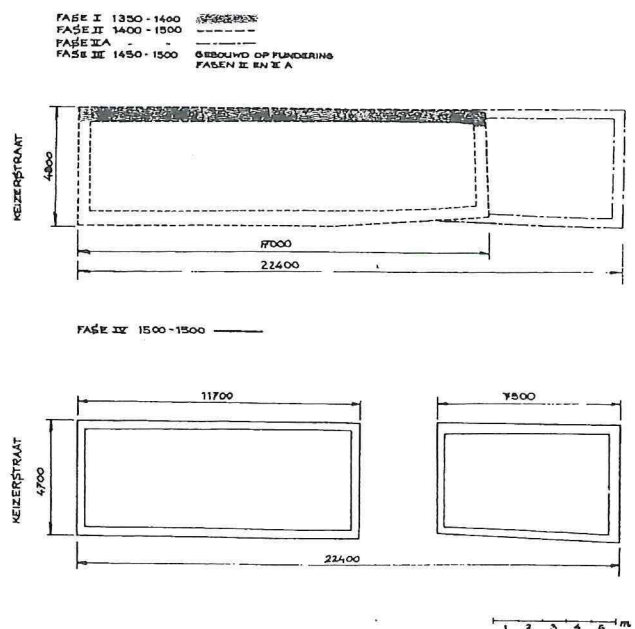
- * het kan niet uitsluitend van een enkeling afhangen of het bodemarchief in bedreigde situaties op verantwoorde wijze wordt ontsloten of niet.
- * er werd geconstateerd, dat veel meer aan publiciteit kan worden gedaan, juist door niet-archeologen. De archeologen zullen zich veel beter moeten presenteren en hun produkt verkopen om het draagvlak te vergroten.
- * meer PR, meer overleg tussen onderzoekers en beleidsmakers/bestuurders, opgravingen goed in beeld brengen, tijdig publiceren van vondsten, tentoonstellingen van vondsten organiseren en vrijwilligers goed ondersteunen met geld, kennis en begeleiding in procedures.

Het bleek dat voor de discussie te weinig tijd beschikbaar was.

Na afloop werd in het Stadhuis van Gouda de publicatie: "Een kijkje in de Keizerstraat" uitgereikt door de kersverse voorzitter van de stichting Spoor, de heer A. Melaard aan mevrouw E.A. Scholten, wethouder voor onder andere monumentenzorg en archeologie. Zowel de heer Melaard, de voormalig wethouder monumentenzorg Gouda en grondlegger van deze themadag, als mevrouw Scholten hadden veel waardering voor de organisatoren van deze dag. Daarnaast bedankten zij de vele vrijwilligers, zonder wie de opgraving aan de Keizerstraat en de openbaar gemaakte publicatie niet tot stand kon worden gebracht.

De Barbarakapel en de Vrouwetoren, onverwacht interessante bouwwerken De Barbarakapel

Op het eerste gezicht rest ons van de middeleeuwse Barbarakapel nog slechts de gelijknamige toren. Maar bij een betere opname blijken er in de gevels

De verschillende bouwfasen van het middelste woonhuis, dat in de Keizerstraat werd opgegraven.

aan de Keizerstraat nog wel wat meer sporen te zijn bewaard. Tussen Keizerstraat 104 en 106 bevindt zich bijvoorbeeld nog altijd een restant van een middeleeuwse steunbeer. Vooral op een litho van Verspuy uit 1859 is te zien dat de kapel in de vorige eeuw, weliswaar gewijzigd, nog grotendeels overeind stond.

Naar aanleiding van deze vondsten en vermoedens gaf de Stichting Open Monumentendag aan de Goudse architect Frank Goppel en de kunsthistoricus Leo van der Meule uit Leidschendam opdracht voor een bouwhistorische verkenning van de kapel.

Het kleinschalige onderzoek vond plaats in april/mei en leverde leuke gegevens op. In juni 1994 werden de resultaten, verwerkt in een rapport, door de Stichting Open Monumentendag aan wethouder Scholten aangeboden.

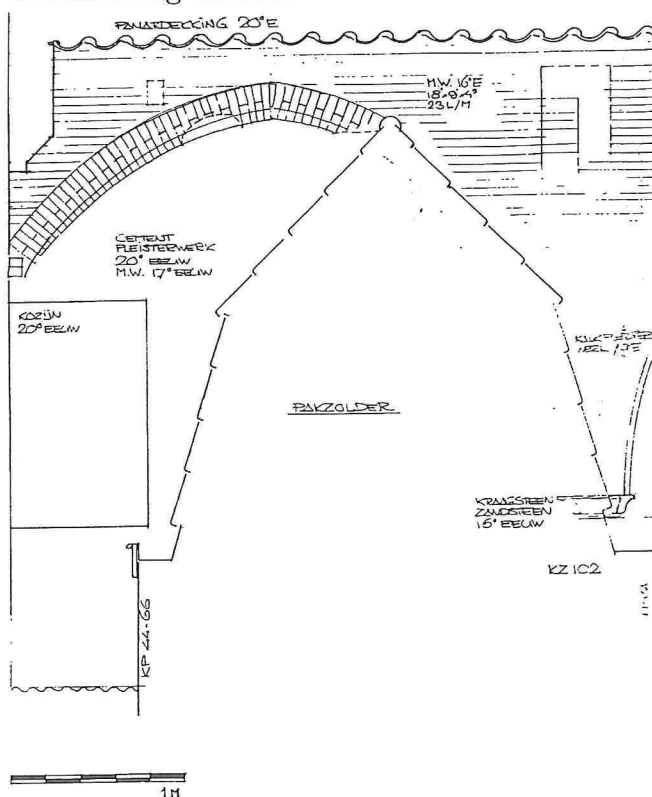
Geschiedenis van de Barbarakapel in het kort

In de tweede helft van de vijftiende eeuw werd op de hoek van de Keizerstraat en de Kuiperstraat een Barbaragasthuis met gelijknamige kapel gebouwd. Een eerste vermelding van de kapel dateert uit 1488. Het kleine godshuis stond evenwijdig aan de Keizerstraat ter plaatse van de huidige panden nummers 100 tot en met 106. Ze bestond uit een éénbeukige, vier traveeën diepe, ruimte met aan de zuidzijde een toren en aan de noordzijde een driezijdig gesloten koor. Na de Reformatie in 1572 werd de kapel in beslag genomen door het stadsbestuur. Die verkocht in 1581 het gebouw, met uitzondering van de toren, aan een particulier. Een deel van de bouwmaterialen werd uit de kapel verwijderd en naar de Sint-Jan overgebracht alwaar men op dat moment met een onderhoudsbeurt van de toren bezig was. De Barbarakapel werd bij die gelegenheid wellicht in gebruik genomen als opslagplaats.

De geschiedschrijver Ignatius Walvis schreef in 1714 "van de kapelle is niet overig als de tooren en de plaats daar wel eer het altaar en thans de paarden staan. Het tusschenvak of beuk der kerke wierd omtrent het jaar 1690 met drie wooningen bebouwd". Het schip van de kapel werd dus omgebouwd tot drie woonhuizen en het achterste gedeelte van de kapel, waar zich het voormalige koor bevond, werd als paardestal in gebruik genomen. De drie woonhuizen kregen elk een klokgevel zoals er in die tijd zoveel werden gebouwd. Rond 1900 werd de stal die ter plaatse van het koor was gebouwd, vervangen door een woning en werden de overige woonhuizen gedeeltelijk gewijzigd waarbij bijvoorbeeld één klokgevel kwam te vervallen.

Het complex heeft thans op het eerste gezicht een negentiende-eeuws uiterlijk, maar aan de achterzijde en in de westgevel (naast de toren) zijn tijdens de bouwhistorische verkenning nog restanten van de gotische spitsboogvensters aangetroffen.

Het verdient aanbeveling om de panden bij eventuele verbouwingen en restauraties in de toekomst, goed te ontmantelen zodat alle sporen kunnen worden gedocumenteerd en de onderzoeksresultaten in een restauratieplan kunnen worden meegenomen.

Bouwsporen in de westelijke gevel van de voormalige Barbarakapel aan de Keizerstraat.

De gemeentelijke monumentenlijst

Het rapport over de Barbarakapel ging vergezeld van een verzoek tot plaatsing van het complex op de gemeentelijke monumentenlijst. In haar vergadering van 10 oktober 1994 werd het plaatsingsadvies door de monumentencommissie behandeld en daarna aan het college van B.en W. gestuurd.

De Vrouwetoren

Medio 1994 besloot de gemeente Gouda groot onderhoud aan de Vrouwetoren te plegen. In dat kader vond in de maanden augustus en oktober 1994 gedurende een aantal dagen een bouwhistorische waarneming plaats door medewerkers van het IBID te 's-Hertogenbosch (Instituut voor Bouwhistorische Inventarisatie en Documentatie). Ook deze waarneming leverde een aantal interessante gegevens op dat bij het groot onderhoudsplan wordt betrokken. Tevens zijn in het rapport enige aanbevelingen gedaan die in de toekomst kunnen worden betrokken bij een restauratieplan.

Geschiedenis van de Onze-Lieve-Vrouwekapel

De Vrouwetoren hoorde oorspronkelijk bij de Onze-Lieve-Vrouwekapel die hier tussen 1489 en

De Vrouwetoren, kort voor de restauratie.

1494 werd gebouwd. Die kapel werd na de Reformatie in 1572, in tegenstelling tot de Barbarakapel, geheel afgebroken. Maar de toren bleef ook hier gespaard.

Tegenwoordig zijn aan de buitenzijde van de Vrouwetoren vrijwel geen bouwsporen van de bijbehorende kapel meer zichtbaar, aangezien het bouwwerk wegens bouwvalligheid in 1754 werd versterkt door een ommanteling.

Tegen de zuidzijde van de toren bevindt zich een lagere traptoren die nog geheel laat vijftiende-eeuws is. De bepleistering dateert van later tijd, maar wanneer deze zal worden verwijderd zullen er vermoedelijk resten van gotische vensters en de oorspronkelijke doorgang naar de kapel tevoorschijn komen.

Korte berichten

- Het rapport "De Barbarakapel in Gouda, een bouwhistorische verkenning en opmeting" door Frank Goppel en Leo van der Meule is tegen betaling van f 7,50 verkrijgbaar bij de afdeling SVM.
- In september 1994 rondde de stagiaire Cynthia Kivit haar historische bronnenonderzoek naar de Keizerstraat af. Van haar hand verscheen

een bijdrage in het boek "Een kijkje in Keizerstraat" (zie hierna). Het onderzoek is tevens in de vorm van een stagerapport verkrijgbaar bij de afdeling SVM tegen betaling van f 10,--.

- Op 15 september jl. is de historicus Jan Dirk Brinksma, in het kader van een werkervaringsplaats, in opdracht van de gemeente Gouda begonnen met een onderzoek naar de ontwikkelingsgeschiedenis van de Molenwerf en het Reü-nieterrein. Het onderzoek is inmiddels in de vorm van een rapport gepresenteerd en eveneens verkrijgbaar bij de afdeling SVM voor f 10,--.
- Op 30 september 1994 werd na afloop van de gemeentelijke themadag archeologie het boek "Een kijkje in de Keizerstraat" gepresenteerd. Deze tweede uitgave van de Stichting SPOOR is tot stand gekomen in samenwerking met de Archeologische Vereniging Golda en de gemeente Gouda. Het betreft hier namelijk een uitwerking van de gemeentelijke opgraving in 1993 op de Van Tilburglokatie in de Keizerstraat. In de bijdragen van de verschillende auteurs wordt onder meer ingegaan op het archeologisch beleid van de gemeente Gouda, het ontstaan van de Keizerstraat, de bewoningsgeschiedenis in de middeleeuwen en de negentiende eeuw, de aangetroffen woonhuizen en de verschillende vondsten die er tijdens de graafwerkzaamheden zijn gedaan. Het boek telt 196 pagina's en 115 illustraties en is verkrijgbaar bij de lokale boekwinkels of door overmaking van f 27,50 op gironummer 6547533, ten name van Stichting Spoor, onder vermelding van "Boek Keizerstraat" .

Colofon

De nieuwsbrief is een uitgave van de gemeente Gouda, sector Stadsontwikkeling, afdeling Stadsvernieuwing/Volkshuisvesting/Monumentenzorg (SVM)

redactie:

afdeling SVM (Ans van den Berg-Vermeij, Bianca van den Berg)

teksten:

afdeling SVM (Dick Visse en Bianca van den Berg)

foto's en tekeningen:

Frank Goppel, Leo van der Meule, Archeologische Vereniging Golda (Joyce Koopmans), afdelingen BOB en SVM van de gemeente Gouda

vormgeving en drukwerk:

afdeling Tekstverwerking en Reprografie, gemeente Gouda